

УДК 342.72/73(477)

А. Р. Крусян

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК МЕТА СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Людина у доктрині та практиці конституціоналізму посідає провідне місце. Бо людина — це енергетичний центр парадигми конституціоналізму, головний ціннісний орієнтир його подальшого розвитку, індикатор перевірки на можливість реалізації конституційної теорії, ідеології і практики, а визнання, забезпечення та захист конституційно-правової свободи, її вираження в правах та законних інтересах людини є практично кінцевою метою функціонування системи конституціоналізму.

Концепція свободи є однією з ключових у концептуальній парадигмі сучасного конституціоналізму. Свобода як стан особистості в суспільстві — це одна з найважливіших та дискусійних проблем у правовій науці. Водночас ця проблема є об'єктом та предметом дослідження філософії. Свобода завжди належала до вищих соціальних та політико-правових цінностей. Так, існує точка зору, згідно з якою «дійсна, справжня демократія — це демократія розвитку, де всі механізми державного регулювання, громадянського суспільства і приватної ініціативи відповідають демократичним цінностям» [19, с. 101]. При цьому визначення демократичних цінностей соціуму набуває гносеологічного значення для розкриття сутності свободи людини як цінності сучасного українського конституціоналізму. Так, у працях мислителів минулого (Платона, Арістотеля, Н. Макіавеллі, Дж. Локка, ідеологів Нового і Новітнього часу) можна знайти згадку про три найважливіші цінності політично організованого суспільства, без яких неможливо досягти соціальної справедливості та стабільності, — це свобода, рівність і власність.

Таким чином, ґрунтуючись на історії та теорії демократії, можна виділити три її постулати, значущі для сучасного конституціоналізму і навколо яких, в тій чи іншій мірі, обертаються всі концептуальні ідеї і доктрини, а саме: свобода, рівність і влада, що виражає волю більшості (народовладдя). Однак ці «вічні цінності» в різні історичні епохи,

в різних державах, в різних умовах набувають різного значення, тобто їх зміст представляється не статичним, а схильним до перманентних змін діалектичного характеру, відповідних розвитку конституціоналізму.

Із вказаних категорій найбільшою мірою вимагає своєї конкретизації з юридичної точки зору «свобода», оскільки це запозичена юриспруденцією філософська категорія і, крім того, саме вона найближча до юридичних фікцій. Тим більше, що Платон, міркуючи про свободу як про «благо демократії і до чого вона ненаситно прагне», застерігав, що «саме це (надмірна свобода. — А. К.) її й зруйнує». «Адже надмірна свобода, — міркував філософ, — мабуть, і для окремої людини, і для держави обертається не на що інше, як на надмірне рабство», «інакше кажучи, з крайньої свободи виникає найбільше і найлютіше рабство» [17, с. 92—93]. Проте свобода разом з рівністю і владою має безперечну цінність як для особи, так і для суспільства. Свобода більшою мірою, ніж інші демократичні цінності, потребує захисту, оскільки через об'єктивні та суб'єктивні чинники понад усе схильна до посягань.

Про свободу як соціальну цінність міркували кращі уми людства. Так, у творах «отця класового компромісу», видатного англійського мислителя Дж. Локка розкриваються питання про сутність і ступені свободи (несвободи) людини. У «Двох трактатах про правління» Локк розрізняє «природну свободу людини», яка полягає в тому, «щоб не бути нічим зв'язаним, окрім закону природи», і «свободу людини в суспільстві», зокрема «свободу людей в умовах існування системи правління», яка полягає в тому, «щоб жити відповідно до постійного закону, спільного для кожного в цьому суспільстві і встановленого законодавчою владою, створеною в ньому; це — свобода слідувати своєму власному бажанню у всіх випадках, коли цього не забороняє закон, і не бути залежним від непостійної, невизначеної, невідомої самовільної волі іншої людини» [12, с. 191].

Аналізуючи наведені ліберальні ідеї, англійський політолог В. Гринліф у своїй роботі «Британська політична традиція» резюмував, що в працях Локка «ми знаходимо вимоги свободи і недоторканності особи», при цьому першорядне значення має свобода окремої людини як самостійної розумної істоти, незалежної і рівної серед собі подібних одиниці утворення і соціально-політичної дії [3, с. 16]. Крім того, незаперечною позитивною якістю вчення Локка є зв'язок між свободою, владою держави і законом, який чітко простежується. Зокрема, свобода, за Локком, має межі. По-перше, людина підкоряється законодавчій владі, «яка встановлена за згодою в державі» (цей висновок ґрунтується на тезі: «свобода людини в суспільстві полягає в тому, що вона не підкоряється жодній іншій законодавчій владі, окрім тієї, яка встановлена за згодою в державі»), а також свобода обмежена рамками закону («свобода слідувати своєму власному бажанню у всіх випадках, коли цього не забороняє закон») [12, с. 191]. У цій інтерпретації принцип свободи стосується безпосередньо особи та полягає у відсутності заборон, прямо не встановлених законом.

Водночас, трактуючи свободу людини з юридико-правової точки зору, у контексті конституціоналізму, принципового значення набуває розкриття концепту свободи через визначення її співвідношення не тільки з законом, але й з правом. Зв'язок свободи та права знайшов своє обґрунтування у працях класиків правової думки. Так, за Гегелем, «підґрунтя права — це загалом духовне, а його найближче місце й висхідна точка — це воля, яка вільна; тим-то її субстанцію й визначення становить свобода; система права — це царство здійсненої свободи, світ духа, породжений ним самим, мовби другою натурою» [2, с. 24]. Таким чином, здійснення свободи відбувається у системі права, а свобода є субстанцією волі: «адже свобода — це таке саме визначення волі, як вага — основне визначення тіла» [2, с. 24]. Право у гегелівській філософії визначається через «вільну волю». «У тому, що буття взагалі — це буття вільної волі, — визначає філософ, — якраз і полягає право. Таким чином, право — це взагалі свобода у формі ідеї» [2, с. 43].

Розвивав ідею щодо взаємозалежності свободи та права представник історичної школи права Г.Ф. Пухта, який обґрунтовував вихідний тезис: «основне поняття права є свобода». За його думкою, саме «в силу свободи людина — суб'єкт права. Її свобода є фундамент права, всі юридичні відношення витікають із неї» [1, с. 279]. Г. Ф. Пухта також, як й Гегель, співвідносив свободу з волею. Зокрема, він підкреслював, що «людина тому суб'єкт права, що їй належить... можливість самовизначення, що вона має волю». Водночас в обґрунтуванні права «можливістю волі» відображений й такий принцип права як принцип рівності: «Право є визнання свободи, що рівномірно належить всім людям як суб'єктам волі» [1, с. 279]. Сучасні дослідники також наголошують на фундаментальному зв'язку права та свободи особистості: «Кінцевою метою права як соціального інституту є забезпечення свободи кожного та умов для розвитку особистості» [9, с. 98—99].

Таким чином, свобода людини у суспільстві має безпосередньо відображення у праві. Вона затверджується, утілюється та реалізується через право.

У сучасній конституційно-правовій науці дослідники найчастіше визначають свободу людини через її співвідношення з об'єктивним правом. Так, А. Ю. Олійник розрізняє поняття суб'єктивна свобода та конституційна суб'єктивна свобода. Порівняно-правовий аналіз цих концептів дозволяє зробити висновок, що вони співвідносяться як ціле та частина. Так і суб'єктивна свобода, і конституційна суб'єктивна свобода — обидві означають «юридичні можливості» особи з тією різницею, що в першому випадку вони (юридичні можливості) «закріплені об'єктивним правом» у цілому, а в другому — вони закріплені нормами безпосередньо конституційного права. Крім того, розкриваючи поняття конституційної суб'єктивної свободи, підкреслюється, що ці юридичні можливості «здійснюються людиною без втручання в процес їх реалізації з боку держави, її органів і посадових осіб, об'єднань громадян, громади,

органів, посадових і службових осіб місцевого самоврядування та гарантуються ними» [15, с. 71].

Отже суб'єктивна свобода та конституційна суб'єктивна свобода припускають певні межі поведінки людини, яка має тільки ті можливості, що «закріплені» об'єктивним (та, зокрема, конституційним) правом. Безпосередньо з об'єктивним правом (у тому числі конституційним правом) детермінована свобода людини як цінність та мета конституціоналізму. Звідси можливим є її визначення як конституційно-правової свободи.

Конституційно-правова свобода — це свобода в межах, окреслених правом і основою на ньому конституцією держави. У сучасному конституціоналізмі свобода має конституційно-правові межі. Як справедливо констатує М. П. Орзіх, право акумулює соціальний досвід спілкування людей, регулює, корегує взаємовідносини людей у суспільстві. Право забезпечує, і це є особливо важливим для торжества конституціоналізму, не тільки «свободу для» — для активної діяльності, дійового самовираження особистості, але й «свободу від» — від обмежень та втручання в життєдіяльність особистості [16, с. 98].

Виходячи з теорії та практики конституціоналізму, доктринального значення набуває концепт конституційно-правової свободи людини, яка визначає не межі поведінки, тобто робити тільки те, що передбачено (закріплено) об'єктивним правом, а межі свободи, яка окреслена правовими нормами та яка існує незалежно від того, законодавчо закріплена вона чи ні. Тому слушною уявляється думка А. М. Колодія, що конституційна свобода людини — це її можливість діяти в межах чинного законодавства за власним розсудом [18, с. 200]. Водночас у демократичному, правовому, конституційно організованому суспільстві межі свободи дії людини мають бути визначені Конституцією — Основним Законом держави та конституційним законодавством.

Свобода людини в контексті сучасного конституціоналізму — це конституційно-правова свобода, й іншої свободи в системі сучасного конституціоналізму бути не може при дії принципів: «дозволено все, що не заборонено законом» та «свобода однієї людини обмежена свободою іншої людини». Сутність та система конституціоналізму встановлюють характер і міру взаємовідносин публічної влади і людини, забезпечуючи тим самим для людини конституційно-правову свободу як відносини «проникаючих» можливостей права і «правовільного простору» [16, с. 92–94], а для публічної влади — правовий простір, вихід за межі якого означає неправомірне втручання публічної влади в життєдіяльність людини.

Конституційно-правова свобода належить людині і не залежить від держави, яка, обмежуючи (самообмежуючи) свою владу, визначає та конституційно закріплює межі невтручання у сферу індивідуальної свободи людини.

Конституційно-правова свобода людини як мета конституціоналізму виражається в існуванні сфери індивідуальної свободи від будь-яких

неправових (неконституційних) обмежень та втручання. Крім того, конституційно-правова свобода людини забезпечує свободу індивіда (індивідуальну свободу) щодо активної дії, самовираження особистості, тобто можливості індивідуального вибору варіанта поведінки.

Таким чином, індивідуальна свобода — це реально існуюча незалежність від неправового (неконституційного) втручання держави та інших соціальних суб'єктів (як зазначається в правовій літературі, однією з реалій сучасного життя виступає поява нових центрів влади, таких як асоціації різнопланового характеру, політичні партії, профспілки, корпорації тощо, а це означає, що індивід тепер зазнає тиску й відчуження не лише з боку державного апарату [7, с. 137]) у сферу індивідуальної життєдіяльності людини, можливість індивідуального вибору варіанта правової поведінки та його здійснення в особистих чи корпоративних, колективних, інших соціальних інтересах.

Конституційно-правова свобода людини, зміст якої виражається в індивідуальній свободі, у теорії та практиці конституціоналізму означає відсутність свавільного державного втручання у сферу індивідуальної життєдіяльності особи. У зв'язку з цим набувають принципового значення взаємовідносини, що складаються між державою та людиною. Проблема взаємовідносин між державою та людиною не втрачає своєї актуальності протягом всієї історії людства. В історичному розвитку підходів до цієї проблеми можливо відокремити системоцентристський та персоноцентристський напрямки. Персоноцентризм визначає людину як найвищу точку та «мірило всіх речей», а в системоцентристському (соціоцентристському) підході людина чи зовсім відсутня, чи розглядається як щось допоміжне, яке в змозі принести більшу чи меншу користь лише для досягнення якихсь надособистісних цілей [14, с. 9], — при цьому підході держава домінує над особистістю [22, с. 102]. Звідси виникає важливе питання щодо пріоритету прав людини перед державою чи навпаки. В науці існують різноманітні точки зору на цю проблему. Так, І. І. Лукашук підкреслює, що «значення визнання прав людини вищою цінністю особливо очевидно з урахуванням загальної закономірності: інтереси держави у тій мірі, в якій вони представляють інтереси суспільства в цілому, завжди будуть пріоритетними. Без цього є неможливим ні суспільство, ні держава» [13, с. 11]. Другий напрямок вирішення цієї проблеми ґрунтується на універсальності та необоротності затвердження пріоритету прав і свобод людини перед правами колективними, будь то нація, держава, міжнародне співтовариство [8, с. 465].

У сучасній юридичній літературі набуває поширення та все більше прихильників третій напрямок, сутність якого полягає у тому, що він, заперечуючи гіпертрофовані уявлення про індивідуальні чи колективні початки у концепції прав людини та її взаємовідносин з суспільством, державою та іншими формами колективного буття, що були притаманні минулому, визнає необхідність органічного поєднання у змісті прав та обов'язків людини як особистих, так і колективних початків [4, с. 9]. Цей

підхід ґрунтується на «законі рівноваги індивідуального та колективного», який є умовою еволюційного (а не революційного) розвитку суспільства та носить універсальний характер [4, с. 9]. В українській конституційно-правовій науці такого підходу дотримуються Ю. М. Тодика та О. Ю. Тодика, вважаючи, що при цьому «важливо дотримати баланс інтересів громадянина та держави. Правове регулювання їх взаємовідносин повинно бути спрямовано на оптимальне поєднання публічних та приватних інтересів, але при цьому в жодному разі не можна принижувати роль держави» [22, с. 103]. Такі наукові напрямки можна охарактеризувати як концепцію балансу (рівноваги) інтересів людини та держави.

Безумовно, баланс інтересів держави та людини, партнерство між цими суб'єктами є привабливими науковими концепціями розвитку сучасного суспільства. Проте важко конструювати партнерські відносини між суб'єктом (державою), який має владу та всі притаманні їй засоби та атрибути, і суб'єктом (людиною), який не має такої влади, а тільки є носієм свободи. Тому в їх взаємовідносинах завжди буде присутнім елемент субординації. Водночас природні права людини дають їй суверенне право вимагати від держави визнання, забезпечення та гарантування індивідуальної свободи у системі взаємозв'язків з іншими людьми, суспільством та державою. Міра цієї свободи залежить від міри обмежень (наприклад, у формі встановлення відповідних юридичних обов'язків), які держава встановить як для себе, так і для інших суб'єктів соціальних зв'язків. Тому в даному випадку необхідна інша концепція, яка б зв'язувала в єдину конструкцію обмеження (самообмеження) публічної влади та конституційно-правову свободу особистості.

Звідси заслуговує підтримки позиція В. М. Селіванова. Так, розглядаючи проблему взаємовідносин індивідів та держави, вчений вважав: «Дійсно, правовий порядок як організація взаємовідносин суб'єктів права у сфері правової регуляції в суспільстві можливий лише на основі чіткого розмежування сфер діяльності держави та активності індивідів, що певним чином впливає на визначення всіх прав і свобод людини й громадянина: як приватних громадянських прав, так і суб'єктивних публічних та політичних прав» [20, с. 169]. При цьому аргументується концепція, згідно з якою «як окремий індивід в своїх правах та свободах має бути обмеженим публічними інтересами суспільства, закріпленими в нормах публічного права, так і держава не є всевладною щодо людини, бо у своїй діяльності вона має бути обмеженою, «зв'язаною» конституційно закріпленими правами й свободами людини, нормами приватного права» [20, с. 173].

Думається, що таке обмеження є можливим тільки на основі визнання та конституційного закріплення принципу пріоритету прав та інтересів людини у відносинах з державою. Тільки за цих умов держава не буде мати глобального контролю над людиною, буде позбавлена можливостей свавільних дій, самоуправства, неправового насильства тощо.

Конституційно-правова свобода пов'язана не тільки з проблемою взаємовідносин людини та держави, вона передбачає й відповідні відносини між вільними індивідами. Як слушно відмітили А. М. Колодій та А. Ю. Олійник, «кожен індивід дорівнює кожному і жоден не має переваг... Це положення фіксується у принципі рівності». В. М. Шаповал вважає, що «як філософські категорії свобода і рівність взаємопов'язані і навіть взаємодоповнювані. Разом з тим, — уточнює вчений, — юридичні категорії свобода і рівність відмінні... Якщо про рівність можна говорити стосовно як людини, так і громадянина, то категорія свободи, по суті, позначає людину» [23, с. 60]. У цілому, погоджуючись з тим, що ці категорії за своїм юридичним змістом різняться, все ж думається, що вони і пов'язані не тільки як філософські концепти, але й як юридичні. Правова (юридична) рівність забезпечує правову свободу людини.

Рівність стосовно конституціоналізму є не просто станом, при якому «ніхто не має більше іншого» (Дж. Локк), а уявляється таким принципом організованого суспільства, в якому сприйнятий і функціонує принцип справедливості.

Справедливість як філософсько-правова категорія і як прояв сутності конституціоналізму означає неупередженість органів правосуддя; політичну та ідеологічну нейтральність органів публічної влади та управління; непосягання індивідів на взаємні права і можливість законної протидії у разі подібних посягань; відплата по заслугах, особистих здібностях і якостях при гарантованості надання рівних можливостей; врахування взаємних інтересів.

Встановлення загальної рівності є несправедливим, що зумовлено природною сутністю і різними персоніфікованими, особистими якостями кожної окремої людини. Тому з метою встановлення справедливості об'єктивно необхідні обмеження рівності для «вирівнювання становища тих осіб, які через не залежні від них причини не можуть мати рівні з іншими права» [10, с. 461]. Подібні справедливі обмеження рівності слід відрізняти від дискримінації як нелегітимного утиску прав людини.

Конституційна рівність, основана на принципі справедливості, означає в розумінні демократично-правової сутності конституціоналізму рівні конституційні (основні, фундаментальні) права й обов'язки; надання гарантованих конституцією рівних правових, економічних, політичних та ін. можливостей; відсутність будь-якого прояву дискримінації. Конституція України досить повно і багатогранно закріплює принцип рівності (у ст. ст. 21, 24, 51, 52 Конституції України).

Змістом (проявом) конституційної свободи людини є її індивідуальна свобода. При цьому індивідуальна свобода має певні сфери свого прояву, які логічно виявляти за принципом виділення матеріального (фізичного) та нематеріального (духовного) буття людини. Для забезпечення матеріального існування людини необхідні фізична та економічна свободи. Нематеріальна (духовна) частина життєдіяльності індивіда залежить від його духовно-культурної та політичної свободи.

Проявом офіційного визнання конституційно-правової свободи людини в Україні є конституційне закріплення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції). При цьому філософська категорія «цінність» перетворюється в юридичний концепт (людина як найвища соціальна цінність), що набуває значення: основної конституційно-правової ідеї; принципу взаємовідносин між людиною, суспільством та державою; принципу, що визначає зміст і спрямованість діяльності суспільства і держави в інтересах людини з метою створення необхідних економічних, політичних, соціальних, інших умов для забезпечення всіх сфер індивідуальної свободи людини.

Забезпечення конституційно-правової свободи — це юридичне закріплення відповідного правового статусу людини, що забезпечує свободу для активної діяльності людини у всіх сферах індивідуальної свободи та свободу від свавільного втручання у всі ці сфери. Звідси для забезпечення фізичного, духовного існування та розвитку людини необхідне створення умов, перш за все, правового характеру, тобто конституційне закріплення та гарантування відповідних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

При цьому сучасна концепція прав і свобод людини та вся система відповідного українського законодавства мають бути спрямовані на забезпечення конституційно-правової свободи як основної цінності та мети сучасного конституціоналізму. Виходячи з цього, концепція прав і свобод людини у контексті сучасного конституціоналізму повинна ґрунтуватися на оптимальному поєднанні (а не протистоянні) природно-правової та позитивістської теорій прав людини. Сутність такого симбіозу полягає у тому, що невід'ємні природні права і свободи людини мають бути закріплені у позитивному праві, тобто держава, як владний суверен, має визнавати (а не «дарувати») подібні права і свободи, забезпечувати їх реалізацію, охороняти та захищати від протиправних посягань. Думається, що підтвердженням цього висновку є думка М. Кепелетті, який зазначив, що «сучасний конституціоналізм...є єдиною реалістичною імплементацією цінностей природного права в нашому сучасному світі. ...Точніше... сучасний конституціоналізм є спробою зняти суперечності між позитивним та природним правом. Сучасні конституції, біллі про права, що їх складають, та судовий контроль являють собою синтез між позитивним та природним правом. Вони відбивають найважливішу спробу тисячоліть щодо «позитивації» цих цінностей, але без їхньої абсолютизації чи передачі їх під повний контроль ситуативних бажань парламентської більшості, що змінюються» [6, с. 210].

Таким чином, на конституційному рівні має бути закріплений такий обсяг прав і свобод людини, який би забезпечував всі сфери її індивідуальної свободи. Вони повинні ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях та відповідати міжнародно-правовим стандартам у галузі прав людини.

В конституційно організованому суспільстві забезпечення цих свобод набуває юридичної форми у вигляді відповідних (кореспондуючих) прав та свобод людини і громадянина. Найбільш поширеною в теорії конституційного права є класифікація прав і свобод за галузями життєдіяльності людини. Виходячи з такої класифікації, з урахуванням змісту суб'єктивних потреб та інтересів, що зумовлюють відповідні сфери індивідуальної свободи людини, можна провести таку кореляцію цих сфер індивідуальної свободи з конституційними правами і свободами людини.

Так, для забезпечення фізичної свободи необхідним є закріплення на конституційному рівні таких прав і свобод, якими наділяється чи може наділятися кожна людина для забезпечення її фізичного існування, захисту від незаконного втручання у сферу особистої життєдіяльності. Оскільки характер цих прав безпосередньо пов'язаний з природою людини, то їх відносять до природних прав людини. Як справедливо підкреслюється в правовій літературі, «природні права людини світовою спільнотою визнаються як явище об'єктивне і незалежне від визнання чи ігнорування їх державою та визначаються самим фактом людського буття» [11, с. 34]. В юридичній науці існують різні найменування цих прав: фізичні (життєві), особисті, громадянські, індивідуальні та ін. Конституція України закріплює їх у ст. ст. 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 (право на життя, на повагу до людської гідності, на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла та кореспонденції, невтручання в особисте і сімейне життя, свободу пересування, вільний вибір місця проживання). Крім того, для фізичного буття людини необхідним є безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на яке передбачене у ст. 50 Конституції України. Фізична свобода людини потребує і відповідного соціального захисту, який забезпечує система соціальних прав і свобод людини і громадянина, закріплених в Основному Законі держави (ст. ст. 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49).

Забезпечення духовно-культурної сфери індивідуальної свободи набуває юридичної форми в закріпленні в Конституції України права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35), а також в закріпленні культурних прав і свобод, які надають доступу до знань та інших духовних та культурних здобутків людства (ст. ст. 53, 54).

Сфера політичної свободи юридично оформлюється в сукупності політичних прав і свобод, які спрямовані на участь особи в політичному житті суспільства і держави (ст. ст. 36, 38—40 Конституції України).

Однак у сучасних умовах глобалізації (політичної, економічної, культурно-правової) сфери свободи особи розширюються, зокрема, конституційно-правова свобода не обмежується конституційно закріпленими і гарантованими державою правами і свободами особи щодо забезпечення фізичної, політичної та духовно-культурної сфер, а включає й економічну свободу особи. Як справедливо відмічається в літературі, «економічну основу демократичної держави становлять виробничі відносини, які ґрун-

туються на багатоукладності економіки, на різних формах власності і, перш за все, на економічній свободі особи» [21, с. 207]. Сутність конституціоналізму виражається, крім усього іншого, в симбіозі власності та свободи.

Конституція України закріплює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Конституція гарантує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності проголошується непорушним (ст. 41 Конституції України). Крім цього, Основний Закон держави встановлює право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42). Таким чином, ці конституційні права спрямовані на забезпечення економічної свободи людини. Проте існує чимало проблем, що пов'язані з процесом формування в Україні інституту приватної власності. Наприклад, залишається проблема формальної характеристики власності в Україні, існують недоліки у законодавстві про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно, актуальною є проблема набуття права приватної власності на землю та ін.

Як вже було аргументовано, конституційно-правова свобода не може бути необмеженою, тому що свобода не означає повного зневаження інтересів і прав інших людей, суспільства та держави. Більш того, держава, беручи на себе зобов'язання щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ч. 2 ст. 3 Конституції України), набуває права вимагати правомірної поведінки від людини і громадянина. Звідси логічним є конституційне закріплення обов'язків людини і громадянина. Тут доречний висновок про те, що включення обов'язків до правового статусу особистості не порушує принципу правової держави, оскільки права одних осіб, не підкріплені обов'язками інших, не можуть бути реалізовані [5, с. 43]. Крім того, положення щодо діалектичного поєднання свободи та обов'язків набуває статусу міжнародного стандарту (див., наприклад: ст. 29 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р.). Думається, що Конституція України відповідає цим міжнародним стандартам, закріпивши обов'язки людини і громадянина (ч. 1 ст. 51, ч. 1 ст. 52, ст. ст. 65–68).

Таким чином, конституційно-правова свобода людини як цінність та мета сучасного конституціоналізму — це юридичний (конституційно-правовий) та фактичний стан людини в суспільстві та державі, при якому людина є фізично, економічно, політично, духовно незалежною (вільною) від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань у всі сфери індивідуальної свободи з боку публічно-владних та інших соціальних суб'єктів.

Л і т е р а т у р а

1. Антология мировой правовой мысли. В 5 т. Т. 3 / [нац. обществ.-науч. фонд; рук. науч. проект. Г. Ю. Семигин]. — М. : Мысль, 1999.

2. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / *Г. В. Ф. Гегель*; [пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра]. — К.: Юніверс, 2000.
3. Greenlief W. H. The British political tradition. Vol. 1 / *Greenlief W. H.* — London; New York, 1983.
4. Эбзеев Б. С. Диалектика индивидуального и коллективного в организации социума и ее отражение в конституции (к методологии исследования) / *Б. С. Эбзеев* // Государство и право. — 2004. — № 2.
5. Їєрусалімов О. І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина / *О. І. Їєрусалімов, М. Ф. Стахурський, І. О. Їєрусалімова*; за заг. ред. І. П. Голосніченка. — К.: ГАН, 2004.
6. Cappeletti M. The Judicial Process in Comparative Perspective / *Cappeletti M.* — Oxford: Clarendon Press, 1989.
7. Clapham A. Human Rights in the Private Sphere / *Andrew Clapham*. — Oxford: Oxford University Press, 1993.
8. Ковлер А. И. Антропология права: [учеб. для вузов] / *А. И. Ковлер*. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2002.
9. Козловський А. Право як догма і право як ідея (гносеологічний аспект) / *А. Козловський* // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. — 1996. — Вип. 4–5.
10. Комкова Г. Н. Принцип равенства прав человека: конституционное закрепление в России и государствах СНГ / *Г. Н. Комкова* // Конституция как символ эпохи: в 2 т. / [под ред. С. А. Авакьяна]. — М.: Изд-во МГУ, 2004. — Т. 1.
11. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / [Ю. С. Шемшученко, Н. І. Карпачова, Т. А. Костецька та ін.]; за ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Юрид. думка, 2008.
12. Локк Дж. Два трактата о правлении / *Дж. Локк* // Правовая мысль: антология. — М.: Акад. проект; Екатеринбург: Деловая кн., 2003.
13. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век / *И. И. Лукашук*. — М.: Спарк, 2000.
14. Оболонский А. В. Драма российской политической истории: система против личности / *А. В. Оболонский*. — М.: Изд-во ИГиП РАН, 1994.
15. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні / *А. Ю. Олійник*. — К.: Алерта, КНТ, Центр навч. л-ри, 2008.
16. Орзих М. Ф. Личность и право / *М. Ф. Орзих*. — О.: Юрид. л-ра, 2005.
17. Платон. Государство / *Платон* // Правовая мысль: антология. — М.: Акад. проект; Екатеринбург: Деловая кн., 2003.
18. Правознавство: навч. посіб. / [А. М. Колодій, І. В. Опришко, С. Е. Демський]; за ред. В. В. Копейчикова. — [3-тє вид.]. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
19. Романова Л. М. «Суверенная демократия» как политико-правовая категория / *Л. М. Романова* // Философия права. — 2006. — № 4 (20).
20. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти / *В. М. Селіванов*. — К.: Ін Юре, 2002.
21. Сухонос В. В. Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні: анатомія демократизму і авторитаризму / *В. В. Сухонос*. — Суми: ВДТ «Університ. книга», 2003.
22. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / *Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка*. — К.: Ін Юре, 2004.
23. Шаповал В. Конституційні статуси людини і громадянина / *В. Шаповал* // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 5.

А н о т а ц і я

Крусян А. Р. Конституційно-правова свобода людини як мета сучасного конституціоналізму. — Стаття.

Конституційна свобода виражається в існуванні сфери особистої свободи від будь-яких незаконних (неконституційний) обмежень і втручань органів державної влади і інших соціальних суб'єктів. Категорія конституційної свободи — законне закріплення належного законного статусу особи, що забезпечує свободу для діяльності в політичній, економічній, духовній і іншій сферах свободи особи і свободи від свавільного втручання у всі ці сфери.

Ключові слова: конституціоналізм, свобода, конституційна свобода людини, особиста свобода, конституційно-правовий статус.

S u m m a r y

Krusian A. R. Constitutional Freedom of a Person as a Purpose of Modern Ukrainian Constitutionalism. — Article.

Constitutional freedom is expressed in the existence of the sphere of individual freedom of a person from any illegal (unconstitutional) restrictions and interventions from public authority and other social subjects. The provision of constitutional freedom is the legal fixing of the proper legal status of a person, that provides freedom for the activity in political, economic, spiritual and other spheres of individual freedom and freedom from self-willed interference in all these spheres.

Keywords: Constitutionalism, freedom, Constitutional freedom of a person, individual freedom, Constitutional legal status.